

A HÁROMPIPA-UTCA. Van-e ebben a milliós fővárosban száz ember, aki tudja, hol volt ez az utca valamikor? S a száz közül tadja-e tiz, hogy Arany János lakott benne. de nemcsak lakott benne, hanem meg is énekelte? A Nyugat városaiban van elég olyan utca, melynek ötszáz esztendeje megvan és megmaradt a neve, de a mi folyton a Nyugat után törtető és a Nyugatot majmoló fővárosunk hétvéenként levetkezi a régi neveket, mintha röstellené a régiséget, a tisztos hagyományt. Így mutatja a város külső arculatja lakosainak lelki képét.

Úgy látszik, hogy már Arany idejében megvult ez az átkeresztelő hóbort, mert ilyen eset adott alkalmat arra, hogy megénekelje a fennebbi címen. E kis rögtönzésnek történetét ő maga mondja el a Szépirodalmi Figyelőben (1861. I. 271. I. febr. 27): „Emlegetik a lapok, hogy a „hárompipa utcát“, melyben szerkesztőségünk ideigvaló sátorát felütötte, Kisfaludy-utcának keresztelek. Mi ugyan e változásnak legkisebb nyomát sem vettük észre; mindazáltal úgy megörülénk e tragicomicus pipák reménybeli változásán, hogy tüstént az itt alább olvasható verset rögtönzők, mely keveset ér ugyan, de elég jó a „három pipa“ mellé:

Kisfaludy egy pipáról

Monda elmés pipadalt:

Méltó, hogy e „három pipa“

Nyujtson érte diadalt.

Éljen hát az ő utcája!

S a magyarnak „nagy pipája“

(Mint a régi példa jár),

Legyen egyszer tömve már!

A Kisfaludy Sándor kedvelt formájában írt ötlet céloz Kisfaludy Károly „Pipadal“-ára, a korabeli félszegségeket gúnyoló kis szatírára, meg arra a régi magyar szólásra (példa): „Nagypipájú, kevésdohányú magyar“, mely annyit jelent, hogy a magyar ember mindig tel van jó szándékkal, nagyralátó tervvel, de nincs hozzá elég „vagytit dohánya“, azaz esze és kitartása. Így vegyít Arany ily cseppnyi semmiségbe is egy kis értékes fűszert.

A Szépirodalmi Figyelő azon évfolyamának egy későbbi számában (aug. 15., 655. lap) ezt írja: „A mi Kisfaludy-utcánk, úgy látszik, megmarad 3 pipának. Figyelmeztetjük is azon tisztelt egyéneket, kik szerkhivatalunkat fel akarják keresni, hogy ám

jusson eszükbe Kisfaludy, de valóságban csak a három pipát vigyázzák, mert különben nem jutnak czélhoz.“ (Említi még Tompához, 1861 aug. 25-én írt levelében is.)

Arany első lakása Pesten ebben a megénekelte utcában, a mai Erkel-utcának s az Üllői-útnak sarkán volt (akkor Üllői-út 11, ma 15); 1864 ápr. 24-én az Üllői-út 7. számú ház I. emeletére költözött (I. Koszorú II. 384); innen járt be az Akadémiába, míg 1867 ápr. 24-én az Akadémia palotájában megkapta a titkári szállást, amelyben holtáig lakott. *Tolnai Vilmos.*

SZENT LÁSZLÓ-LEÁNYA BIZÁNCBAN.

Nemzeti történetünk egyik régi, középkori forrása: Márkus barát képekkel díszített krónikája Szent László történetével kapcsolatban felemlíti, hogy a nagy király leánya, akit Piroskának neveztek, konstantinápolyi császárné volt. Ez a rövid néhány szó úgyszólván minden, amit róla a hazai írók feljegyeztek. A magyar királyleány a Duna-Tisza öléből a Boszporus kék vizei mellé, idegen, fényes világba, Bizánc trónjára került s emléket hazájában elfeledték, alakja elmosódott. De ha a középkori görög történeti műveket forgatjuk, újra találkozunk Iréné császárnéval, Komnénosz János bizánci császár feleségével, aki a pannónok királyának, Lászlónak volt a leánya. Még többet tudunk meg róla, ha az egykorú XII. századi bizánci udvari költők verseit olvassuk. E dicsőítő költemények közt fennmaradt Iréné császárné sírverse, amely bizánci szokás szerint az elhunyt ajkára adja élete történetét.

A kis Piroskát, aki a boldog nyugati uralkodók családjából származott s akit a szépség khariszai koszorúztak meg, a bizánci császárok nevelték fel. Alig volt két-éves, amikor édesanyja: rheinföldi Adelhaid árván hagyta, s néhány évre rá elvesztette édesapját is: a legendás Szent László királyt. A kis árva királyleányt, aki szülei halála után unokabátyja: Kálmán családjába került, csakhamar megkérte Bizánc ura: Aleksziosz császár, fia számára feleségül s a kis Piroska a kupolás Bizánc császári termeiben nőtt fel, felvéve az Iréné nevet. Kis leány volt még, amikor bizánci szokás szerint eljegyezték a trón örökösével: a Dukászok és Komnénoszok büszke sarjával, a későbbi császárral, akit alatt-

valói jósága és nemes emberszeretete miatt röviden csak „Jó János“-nak nevezték. Boldog családi életükből négy fiú és négy leány származott, köztük Mánuel, a későbbi császár. A császárné megosztotta férjével az uralkodás gondjait, átélte férje fényes diadalait Kelet, Nyugat, Észak és Dél felett. De élete végén elhagyta a császári koronát és a bíborpalástot és az „apácák rongyát“ öltötte fel. 1134-ben halt meg, amikor a császár a kisázsiai szelduk-törökök ellen harcba indult.

A bizánci történetírók Iréné császárné életéből még egy tényt említenek: ő emelte a középkori Bizánc egyik legszebb díszét és ékességét, a Pantokrator (= Mindenható) dicsőségére épült monostort. Az athéni, párizsi és oxfordi könyvtárakban őrzött kéziratokban fennmaradt egy egykorú görög költemény, amely a monostor felavatási emlékkünnepére, augusztus 4-dikére készült. A költemény ismeretlen szerzője szerint, amikor a császári pár arról tanácskozott, hogy koronájuk ragyogása ellenében mivel járuljanak hozzá Bizánc nagyságához, a császárné monostor alapítására vágyott. Fel is építtette egy Nikéforosz nevű építész tervei szerint a csodás templomokat, melyek szép fekvésével és művészi pompájával a szem alig tudott betelni, a szerzetesek lakóházait, melyeket virágos kertek és szökőkutak vettek körül, a kórházakat a betegek, és menedékházakat az öregek számára; s a császárné szerető, gondos keze mindezek el látásáról bőségesen gondoskodott. A költemény befejező része könyörgés a Mindenhatóhoz, hogy adjon győzelmet a császár fegyvereire a hitetlen agarénusok felett és Ksené (= Idegen) császárnét, aki e világ minden káprázatával szemben idegen maradt, sorolja be a szentek karába és adjon neki örök életet. Vajjon mit jelent ez a Ksené név?

Ha a görög szentek és vértanúk ünnepeit és életét tartalmazó szünakszarionokat tovább lapozzuk, augusztus 13-dikán újabb bejegyzésre találunk: „A boldog és dicső császárnénak, a Pantokrator-monostor alapítójának emlékezete, aki a szent angyali fátyol felvétele által Ksené nevet nyert.“ E befejezés után a párizsi kéziratban egy hosszabb elbeszélés következik, amely elmondja Iréné életét és a monostor felépítését, amint azt a költeményekből is megismertük. De a császárné sóvárgó lelkének — folytatja a névtelen író — nem volt elég mindez. Egy alkalommal látta, a császárt, kezén fogva a Pantokrator-templomba vezette s a földre omolva, könnyek között kérte, vegye oltalmába az újonnan épült templomot. A császár ekkor megígérte, hogy a monostorról gondoskodni fog, el fogja látni adományokkal és kiváltságos helyzetet fog biztosítani számára. A császárné kevesel ezután meghalt, a császár pedig telje-

sítette ígértét. Reánk maradt az a görögnyelvű alapítólevél, amelyben Komnénosz János császár megemlékezően elhunyt felesége szerepéről a monostor felépítésében, felsorolja a monostornak adományozott ingó és ingatlan javadalmakat, melyek egy része még a császárnétól származott s részletesen, utolsó csillárig megszabja a monostor berendezését és felszerelését. Ez az alapítólevél, amely a császárné utolsó kivánságának szellemében készült, beváltása annak az ígéretnek, melyet a császár feleségének a templomban tett.

Iréne császárnét az általa alapított monostorban temették el, amelynek egy része Zeirek Klisze Dsemiszi néven mint mohamedán mecset Konstantinápolyban ma is megvan. A mecset előtt egy nagy kőszarkofág áll s az isztamboli török hagyomány szerint ez a császárné síremléke. Ott aludta álmát a magyar királyleány, a kis Piroška, aki a pannónok földjén született s élte első gyermekéveit, a bizánci császárné, Iréné, aki új hazája büszke fővárosát a Pantokrator-monostorral ajándékozta meg és Krisztus menyasszonya, Ksené, aki e névvel ment át az örök hazába...

A régi görög írók, melyek a monostor alapításáról szólnak, megrajzolják nekünk a császárné ismeretlen alakját is. A szünakszarion és a költemény névtelen szerzői a középkor rajongó szeretetével írják róla. Amint a nemes növény már kiskorában elárulja magát, úgy nyíltak ki a magyar királyleánynak még gyermek-lelkében kiváló erényei, virágai s egész lényét beragyogta testi és lelki szépsége. Gyermekait gondosan felnevelte, de a bizánci élet külső, puha szépségei elveszték számára; a fény és pompa nem vonzotta. Megvetve a császári udvar hideg csillogását, ajkán egyre Dávid zoltára zengett: „Mit használ az én vérem, ha romlásba szállok?“ A császárné idegen volt Bizáncban és idegennek érezte magát mindig. Lelke — a legendás, nagy király lelkének egy darabja — telve volt jósággal és szeretettel, hittel és rajongással. Kezét kinyújtotta az árvák és özvegyek, a szerencsétlenek és szenvedők felé s hajlékot emelt a szeretetnek. Hogy lehetne leírni többi erényei raját — mondja életírója —, szelídységét, lelki nyugalmát, alázatosságát, másokkal együttérzését és Isten iránti odaadását?

Mindezek a vonások a középkori Bizáncban a magyar királyleány alakját a szentek fénykoszorújával vették körül. A görög szünakszarionok „boldog“-nak nevezik és a keleti egyház augusztus 13-dikán ünnepli emlékét.

Szent László leánya abban a világitásban, melyet alakjára az egykorú bizánci irodalmi emlékek vetítenek, méltán beleillik a szentéletű Árpád-házi hercegnők: a Szent Margitok és Szent Erzsébetek sorába.

Moravcsik Gyula.

FRANCIA HATÁS MAGYARORSZÁGON HÉTSZÁZ ÉVVEL EZEDELŐTT. A magyar-francia érintkezések egyidősek a magyar kereszténységgel és királysággal. A két nép Szent István óta az egész Árpád-koron át szinte folytonos egyházi, politikai és családi összeköttetésben állt egymással és ez az összeköttetés a magyar művelődés terén is jelentékeny következményekkel járt. A francia nép politikai és művelődési tekintetben főképen az 1200 körüli évtizedekben jutott vezérszerepre Európa-szerte. És a francia hatás nálunk is éppen ezidőtájt: III. Béla és utódai alatt érte el a tetőfokát. A magyarországi francia befolyás e virágkorát akarjuk itt vázlatosan megrajzolni.

III. Béla, Árpád-házi királyaink egyik legkiválóbbika, volt az, aki hazánkat a legszorosabb és legsokoldalúbb kapcsolatba hozta a franciasággal. Ő erősen francia jellegű nevelést kapott a konstantinápolyi görög udvarban, amely élén Mánuel császárral, Szent László nagyteltségű unokájával, akkor minden tekintetben a francia iránynak hódolt. Alig lehet kétséges, hogy Béla már konstantinápolyi tartózkodásának első éveiben tudott franciául. Még bensőbbben füzte őt a franciákhoz az, hogy első felesége, Chatillon Anna antiochiai hercegnő, Mánuel Mária nevű nejeének, „a világ legszebb asszonyának” mostohánya, francia nő volt, a Szentföld egyik fejedelmi családjának tagja. Második felesége pedig Margit, VII. Lajos francia király leánya. Fiai házasságai ugyancsak gyarapították a francia rokonságot. Imre királynak Konstancia aragoniai királyleány lett a neje; II. Endre pedig a szomorú emlékü Gertrud királyné halála után a konstantinápolyi trónon ülő Courtenay-családból vette nőül Jolántát.

A francia családi kapcsolatok nyomán szokás- és divatbeli hatások támadtak a magyar udvarban, sőt ezek a hatások a magyarságnak az udvar körén kívül eső egyes rétegeire is átterjedtek. A királyi hitvesek ugyanis nem egyedül jöttek a magyar udvarba, hanem voltak francia kísérelők és vendégeik. III. Béla második házassága után francia lovagok telepedtek meg Magyarországon. Imre király felesége, Konstancia révén megfordult itt a kalandos életű híres trubadúr: Peire Vidal és magasztaló verset írt a „jó” Imre király vendégszeretetről. II. Endre második feleségének udvarhölgye egy Ahalyz (Alice) nevű francia nő.

A királynék és kísérelők rákapatták az udvarhoz tartozó vagy az udvarba járatos magyar előkelőket a francia szokásokra és francia divatra. Főképen az udvar francia légköre magyarázza meg, hogy a XII-ik század végén és a XIII. elején jelentékeny francia befolyást észlelhetünk a fel-

sőbb magyar köröknél. Ennek köszönték a jelzett időszak gazdag és hatalmas magyar urai az ő lovagi megjelenésüket. Így az 1217-ik évi keresztes hadban II-ik Endre magyarjai alig ütöttek el külsejükre nézve a syriai franciáktól. II-ik Endrével együtt a losonci Bánffyok ősei, a Kán, Csák, Száh, Rátold, Huntpázmán, Gutkeled-nemzetségek tagjai francia módra beretváltak; épen oly fegyverzetet hordtak, épen úgy büszkélkedtek zászlaikkal, címeres pajzsokkal, mint francia bajtársaik. Alig jött divatba Franciaországban a csöbör- vagy fazékforma, hengeralakú sisak, Magyarországon is viselni kezdték. A pajzs rövid, háromszögletű lett, minő a francia lovagoké és Kán László mester pécsetjén olyan lányszászalócskát láthatunk, mint a Montmorency-címeren.

A franciás lovagi élet maradványa nyelvünkben a francia származású tárgy szó, amely eredetileg pajzsot jelentett és később vált a célkorong, majd általában a cél nevévé.

Az udvar francia vendégei és a házában megtelepedett előkelő francia családok megismertették nálunk a francia lovageposzokat, pl. a Roland-éneket, Lancelot történetét. A lovagköltészet szereplőinek a nevei is divatba jönnek így felsőbb körökben. Ezért van XIII—XIV. századi embereink között annyi *Roland*, *Oliver*, *Olivant* (mi tulajdonképen Roland kurtjének a neve), *Lancelot*. Az itt megforduló franciák más francia neveket vagy névalakokat is elterjesztettek. Pl. *Lajos*, mely a régi magyarban *Lojs*-nak hangzott, az ó-francia *Lois* (mai francia *Louis*) névnek felel meg. A bibliai *Mózes* név francia *Moise* változata is megjelenik nálunk *Mojs* vagy *Majos* formában. *Dénes* keresztnevünk a francia *Denis* átvétele (*Denis* egyik legkedveltebb szentje a franciáknak).

III. Béla és utódai francia tájékozódásának eredményeképpen a magyar egyház is jelentős erősítéseket nyer az ekkortájt megújított francia szerzetességből. A cisztercita kolostorok egész sora keletkezik ebben az időszakban Magyarországon. Ezekben francia szerzetesek telepednek meg, akik hosszú ideig megőrzik franciaságukat. A francia ciszterciát azonban nemcsak a léleknek pásztorai, hanem a földnek megmunkálói is. Új hazájuk számos vadon területét hódítják meg a műveltség számára, és egyes gazdaságilag elmaradottabb vidékek népességének a maguk fejlettebb földművelési módszereivel mintagazdaságokat szolgáltatnak. Terjesztői a gyümölcsnemesítésnek és zöldségkertészetnek, továbbá az állattenyésztés helyesebb módjainak. Azonkívül úzik a mesterségeket és mindegyik kolostor maga készíti el a szükséglete körébe eső iparcikkeket. A ciszterciék még a kereskedéstől sem zárkoznak el és eljárnak a vásá-

rokra. Beköltözésük nemcsak vallási, hanem gazdasági tekintetben is számottevő mozzanata a magyar művelődés történetének.

Körülbelül a ciszterciekkel egyidőben válik a francia befolyás közvetítő szervévé a premontréi rend, valamint az egyházi lovagrendek: a templomosok és a Szent János-viték.

Az európai udvaroknak, köztük a magyar királyi udvarnak is, ez időben rendes alakjai a francia udvari papok, mint ahogy a francia divat másodvirágzásakor, a XVII–XVIII. században valamire való főúri udvar szintén nem lehetett el francia abbé nélkül. II. Endre szentföldi hadjárata is magával visz két cisztercita szerzetest. A francia papok mint az udvar kegyeltjei gyakran a főpapság körébe emelkednek. II. Endre alatt pl. négy francia tagját ismerjük a magyar püspöki karnak.

III. Béla alatt részben nyugati befolyásra fellendült a magyar jogélet. Hogy ennek az igényeit kielégítse, fokozottabb mértékben és fejlettebb formában alkalmazta az okleveleket. Az oklevél-szükséglet kielégítése végett főképen francia mintára megszervezte a királyi kancelláriát. A kancellária tisztviselői nálunk épen úgy, mint másutt, udvari papok voltak. Ezek pedig kiképezetésüket leginkább a párizsi egyetemen nyerték, amelynek „*facultas artium*” elsősorban az oklevelezés tudományát tanította és kitűnő jegyzőket nevelt. A párizsi iskoláztatás következménye, hogy III. Béla és utódai idejéből való okleveleink kiállítás, formulák és stílus tekintetében szoros kapcsolatot mutatnak az a korbeli francia oklevelekkel. Ugyancsak ezzel függ össze, hogy a XII. század elejétől a XIII. közepéig a magyar helyesírás francia hatás alatt áll. Ebben a korszakban több francia eredetű hangjelölés fordul nálunk elő, pl. a *ch* mint a *cs* hang jele.

A párizsi egyetem tanítványai az udvari papság és királyi jegyzőségén kívül is jelentékeny szerepet játszottak, pl. fontos diplomáciai megbízásokat végeztek és rendszeren magas egyházi méltóságok viselői lettek. A párizsi magyar tanulók közül választott III. Béla nevelőt ifjabb fia, Endre számára.

A magyar papok párizsi iskoláztatása hozta a magyar nyelvbe *Párizs* városának nevét és ugyanannak köszönhetjük *mester* szavunkat is, mely az egyetemi fokozatot jelölő latin *magister* szónak ó-francia megfelelőjéből: *mestr*-ből fejlődött.

A régi magyar történetírás főművének létrejöttében szintén része volt a párizsi egyetemnek. Ugyanis ezen a főiskolán szervezte a maga korában magas színvonalú tudományát Béla király névtelen jegyzője, a honfoglalás jeles krónikása. A párizsi egyetem tananyagához tartozott a regés Dares Phrygiusnak tulajdonított „Trója

historiája” és „Nagy Sándor története”, amikre Névtelenünk műve előszavában mint mintákra utal a honfoglaló hősök viselt dolgainak megírásánál. — A trójai história a XIII. században nálunk egyébként is kedvelt olvasmány volt. S belőle kapták az akkori magyar előkelők közül sokan a görög és trójai hősök neveit, pl. *Achilleus* (magyar formái: *Ehelleüs* vagy *Ehellös*), *Priamus*, *Hektor*, *Páris*.

Ebben a korban már különösen jelentékeny szerepet játszottak a nyugati románnyelvű vendégek: a franciák és vallonok (a vallon nyelv a francia közeli rokona, Belgium és Lótharingia területén), akik közül egyébként az elsők nemskóra Szent István után tűntek fel hazánkban. A szepesi vallonok 1050-től kezdve külön tartományban éltek és elsősorban földműveléssel foglalkoztak. A hegyaljai francia és az Eger-vidéki vallon telepek a magyarországi szőlőművelés fellendítése terén szereztek érdemeket. A francia-vallon föld- és szőlőművelő gyarmatosoknak telepük számára legtöbb esetben erdőt kellett irtaniok. E munkájukhoz főeszközüket a bárdot használták és az eszközzel együtt annak nevét: mai *bárd* szavunkat is ők adták át ősainknek. Hasonlóképp tőlük ered a *Tálya* helynév, egy hegyaljai és egy Eger-vidéki helység neve; ez mint ófrancia-vallon közszó irtást, erdővágást jelentett. A XIII. század első felében a francia kolostorokkal együtt a gyarmatosok ismertették meg nálunk a malomnak fejlettebb formáját: a vízimalmot. Ennek bizonyossága, hogy *malom*, régen *molun* vagy *molon* szavunk az ó-francia *molin* (mai *moulin*) szóra megy vissza. Szintén ők plántálták magyar földbe a nevezetes *jurmint*, azaz „búzaszőlő” fajtát. Ez a szőlőnév a *must* és *mustár* szavakkal együtt az ő szókincsükből került a magyarba.

A XII. század második felétől kezdve egyre nagyobb számban költöznek be hozzánk iparral és kereskedelemmel foglalkozó franciák és vallonok. Ezek részben új városokat alapítanak, részben a már meglévőkhöz csatlakoznak külön városrészekben. Nevezetesebb városi telepeik: Nagyvárad, Esztergom, Székesfehérvár, Buda, Zágráb. Altalában ezek a francia és vallon telepek azt a két nagy közlekedési és kereskedelmi vonalat kísérik végig, amely Közép-Európa két fő útjának folytatásaként ágazik Magyarországra: egyik Sziléziából a jablonkai hágon át Felső Magyarországra, a másik Bécsből Pozsonyon és Székesfehérváron át Budára.

Ezek a városi telepek a maguk fejlettebb anyagi műveltségének számos elemét elterjesztették nálunk. Az ő befolyásuk alatt elsősorban a magyar városi élet öltött szembetűnően francia színezetet az Árpád-kor második felében. A franciás városi élet azonban nemcsak egész csomó műveltségi

tárgyat és eszközt hozott forgalomba, hanem ezeknek francia-vallon nevét is belevitte a magyar nyelv szókincsébe. Az ilyen oldalról nyert francia-vallon hatás emlékei következő ó-francia kölcsönszavaink: *kilincs* (vallon változatból) és *lakat* (6-francia *loket*); *botos* („nemezből készült meleg cipő vagy csizma”); *csemelet* („teveszór-posztó”); *házsárt*, eredeti jelentése „kocka, kockajáték” (a mai franciában *hasard* „véletlen”); a *házsártos* („kockajátékos”) később vette fel természetesen átvitel útján a „civakodó, veszekedő” értelmet.

Ezek voltak szembetűnőbb eredményei a magyar-francia barátságának hétszáz esztendővel ezelőtt.

Pais Dezdó.

MAGYAR VERS AZ ARPÁD-KOR VÉGERŐL. Egykori szövetségeseinknek, a németeknek, sok mindenféle „jóvátételen” kívül egyebek közt a belgiumi Louvain (Loewen) egyetemi könyvtárát is helyre kell állítani, vagyis a háború folyamán elpusztult könnyű- és kézirat-anyagát megfelelő értékekkel pótolni. Ily rendeltetéssel került, vásárlás folytán, az említett könyvtár „helyreállító bizottság” tulajdonába egy latin kódex is, melynek egyik lapja váratlan meglepetést és gyönyörűséget tartogatott számunkra: az eddig *legrégibbnek minősülő magyar verses emléket*. Amily nagy dolog ez, oly sietve szeretnők tájékoztatni felőle olvasóinkat. Sajnos, ezidőszent csak futólagos értesítéssel szolgálhatunk. Most, mikor e sorokat írjuk, még csak hevenyészett hírlapi közleményekből tud felőle a közönség, de mire e füzetünk megjelenik, meg kellett történnie (január 29-én) a drága lelet bemutatásának az Akadémia összes ülésén. Ha majd, a bemutatás után, illetékes tényezők (remélhetőleg haladéktalanul) közlést teszik a szükséges adatokkal együtt az eredeti kézirat fénykép-mását, folyóiratunk is részletesebben beszámolhat e nagyfontosságú lelet minden vonatkozásáról. Addig is a Gragger Róbert berlini egyetemi tanár úr szívességéből tudomásunkra jutott adatok alapján (kinek ezért őszinte hálával mondunk köszönetet), a következőket közölhetjük.

A kódex, amelyről szó van, latinnyelvű prédikációkat, beszéd-vázlatokat, biblia-magyarázatokat, legendákat, himnusokat, példákat tartalmaz, miket még a XIII. század második felében, minden valószínűség szerint Olaszországban írtak bele. Maradtak benne egyelőre beiratlan laprészek és teljesen üres lapok, s a kódex ily állapotban jutott későbbi tulajdonosok birtokába, akik aztán újabb bejegyzésekre használták fel üres lapjait. A kódex ez újabb tulajdonosai között két magyar ember is volt, akik az 1300-as évek körül tartózkodtak Olaszországban (talán Rómában), valószínűleg mint prédikáló és gyóntató papok, magyar zarándokok

lekiszükségleteink ellátására. Ezek is gyarapították a kódex latin szöveganyagát. De mindketten írtak bele magyar szöveget is: glosszákat (magyar értelmezéseket) s azt a verset, melyről szólanı kívánunk. E vers leírója dominikánus szerzetes lehetett, mert azon szentek közül, kiknek legendáit latinul ugyanesak ő írta be a kódexbe, valamennyiét sokszorosan meghaladó terjedelemben foglalkozik Szent Domonkossal.

Az ekként teleírt kódex a legújabb időkig Olaszországban lappanghatott. 1910-ben u. i. Toscanában vásárolta meg az a müncheni antiquarius, kitől a múlt év áprilisában az említett német bizottság a „jóvátétel” céljaira megszerezte. Egyéb, hasonló-célú szerzeményekkel együtt került Münchenbe, a bajor állami könyvtár kézirat-osztályába, melynek vezetője, Leidinger György, készítette róluk a katalógust. Neki tűnt fel először a latin kódexbeli idegen (magyar) szöveg s ő hívta fel reá Babinger Ferencnek, a kiváló nyelvtudósnak figyelmét, aki látván, hogy itt régi magyar szöveg került napvilágra, sietve értesítette róla Gragger Róbertet, a berlini egyetem magyar tanárát, a múlt november közepe táján. A német illetékes tényezők hálára kötelező előzékenységének s Gragger Róbert céltudatos, serény és áldozatot nem sajnáló buzgalmának köszönhető, hogy ma már az egész kódexről megbízható fénykép-mások állnak a magyar tudományosság rendelkezésére. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr késedelem nélkül lehetővé tette, hogy Jakubovics Emil, a Nemzeti Múzeum kiváló tudós szakértője is kiutazzék Németországba, hogy a helyszínen tanulmányozhassa a kódexet.

Az eddig ismert legrégibb összefüggő magyar szöveg tudvalevőleg az a *Halotti beszéd és könyörgés*, mely körülbelül az aranybullával egyidős. Innen kezdve vagy száz éven át 1320 tájáig: az ú. n. *Gyulafehérvári*, s a későbből, de még szintén a XIV. századból való *Königsbergi töredékekig*) sajnálatos hézag tátongott szövegemlékeink sorában. A most felfedezett magyar verssel az említett hézag összességben szorul, s e vers (mint 1300 körüli lejegyzés) időrendben a második helyre kerül összefüggő nyelvemlékeink sorában. Így már pusztán nyelvtudományi szempontból is megbecsülhetetlen érték.

De ez emlék egyúttal vers is, és verses formája avatja az irodalom- és verstörténet számára valóban korszakos jelentőségűvé. Mert, hogy állottunk eddig vers dolgában? E felfedezést megelőző ismereteink szerint oly magyar szöveg, melynek vers-volta vitathatatlanul megállapítható, csak a XV. század második felétől, tehát Mátyás uralkodásától kezdve maradt reánk egykorú leírásban. Az imént említett Gyulafehérvári és Königsbergi töredékek verses jellegét u. i. legfeljebb valószínűnek, — megdönthetetlenül

kimutatottnak azonban nem tekinthetjük. A most fölfedezett vers ellenben, jóllehet korábbi eme kéteseknél, oly nyilvánvalóan vers, hogy kész gyönyörűség a magyar ritmus-érzéknek. A magyar verstörténetet amely örvendetesen meglepi, oly zavarba is fogja ejteni, éppen ritmikai határozottságával, melyhez a 200 évvel későbbi maradványok közül is csak a kivételesebbeké fogható. Az a körülmény pedig, hogy e legrégebb vers már rimes is, és hogy rimelése a sokkal későbbi, még a XVI. századbeli verseknél is általában véve jobb, vagy az ottani legjobbakéval vetekszik: valóban fogas kérdéssel szaporítja a magyar verstörténet problémáit. De örülünk neki; mert az eddigi föltevéseknek ellentmondó adatai fölvevéseket tesznek semmivé és a történelmi igazság megismeréséhez visznek jelentékeny lépéssel közelebb.

Tartalma szerint a vers *Mária-siralom*, a Szűzanya siralma fia megfeszítettése miatt. Ilyenmű siralmakat (vagy „epeségek“-et) eddig is ismertünk XVI. század-eleji kódexeinkből — de csak prózában. Azok is a legszebb, lírailag legteltebb emlékei közé tartoznak kolostori irodalmunknak. Verses siralmat népköltészetünkben is csak elvétve találni. Egy ilyennek első és utolsó szakaszát közöljük itt Erdélyi János gyűjteményéből, hogy legyen mihez viszonyítani az alább idézendő régi verset:

Nyugodjál már virágom,
Meghervadt aranyágom,
Jézus, fényes csillagom!
Árván maradt édes anyád,
Aki gondot viselt reád.
Jaj, jaj, édes magzatom!

Ki léssen már gyámolóm,
Ki léssz megvigasztalóm?
Jézus, fényes csillagom!
Benned bízott az én lelkem,
Te voltál egész örömem.
Jaj, jaj, édes magzatom!

Óh milly véres a tested,
Mellyel a földet fested.
Jézus, fényes csillagom!
Jaj, hogy nézzem szent fejedet,
Elfordítod szemeidet.
Jaj, jaj, édes magzatom!

Elhagytad tanítványid,
Minden kedves rokonid,
Jézus, fényes csillagom!
Jaj, de gyámoltalan lettem,
Milly árvaságra jutottam.
Jaj, jaj, édes magzatom!

Óh te kegyetlen halál,
Melly szörnyűkép megfosztál
Jézusom, szép csillagomtól.
Kihez hajtsam már fejemet?
Bánat elnyomta szívemet.
Jaj, jaj, édes magzatom!

Oh én szelíd galambom,
Gyászba borult hajnalom,
Jézus, fényes csillagom!
Oh bár veled meghalhatnék,
Egy koporsóba fekhethnék,
Jaj, jaj, édes magzatom!

A most előkerült versnek, szerencsére, már latin eredetije is ismeretes. Szerencsére, mert ez sok hiú találgatásnak elejét veszi. Magában a most talált kódexben is olvasható latin eredetijének egy változata, ugyanazon kéz írásában, mely a magyar szöveget mentette meg.

A magyar vers korántsem aggodalmaskodó átültetése a latinnak. Inkább ihletett átdolgozásnak minősíthető, mintsem szoros fordításnak. Eredetijével való futólagos egybevetéséből is valóságos látászik, hogy ez emlékből nem akármilyen átlagvers maradt reánk az 1300 körüli évekből, hanem egy kivételes költői fogékonysággal, eleven ritmusérzékkel, naivnak is, merésznek is egyaránt lenni tudó, termékeny stíluskézséggel megáldott magyar embernek valóban halhatatlanságot érdemlő, szép alkotása. Hovatovább azt kell hinnünk, hogy az Árpádok korában sokkal erőteljesebben megindult már a magyar műköltészet, mintsem eddig álmodni is mertük. Amely korszak *egyetlen*, véletlenül feltalált költői maradványa ily meglepő érettséget tüntet fel, abban jelentékeny irodalmi gyakorlatot kell feltennünk, még ha — mint gondoljuk — kivételes tehetség műve is ez az egyetlenegy. Reméljük, hogy e nem-várt szerencse, mely az Árpádok magyar szavát zendíti át hozzánk több mint hatszáz év távolából, új kutatásokra fog ösztökélni. Majdnem belenyugodtunk már, hogy nincs tovább — a Halotti beszédnél. Most már merünk remélni is a kutató buzgalom új feléledését várjuk.

Most pedig lássuk magát a *Mária-siralom*-at. A kézirat betűhív másolatát nem tehetjük közzé: az első közlés joga nem bennünket illet. Hogy azonban olvasóink e régi magyar versről legalább megközelítő benyomást kaphassanak, közöljük (baloldalt) a verset, lehetőleg az egykorú *ejtés* szerint. Mellette pedig (jobbról) mai nyelvre tesszük át értelmét.